ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
ІНСТИТУТ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(м. ЧЕРНІВЦІ, УКРАЇНА)
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ШТЕФАНА ЧЕЛ МАРЕ
(м. СУЧАВА, РУМУНІЯ)

ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТУ В ЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРІ

Колективна монографія

ЧЕРНІВЦІ-СУЧАВА 2016

Чернівці
«Місто»
2016

CHERNIVTSI INSTITUTE OF TRADE AND ECONOMICS
OF KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS
(CHERNIVTSI, UKRAINE)
STEFAN CEL MARE UNIVERSITY
(SUCEAVA, ROMANIA)

ECOLOGICAL CHALLENGE TO MODERN GLOBAL WORLD IN ECONOMIC DIMENSION

Collective Monograph

CHERNIVTSI-SUCEAVA 2016

Chernivtsi
«Misto»
2016

УДК 504.03
ББК 20.18
Е 45

Рекомендовано Вченою радою Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (протокол №4 від 14.12.16 р.)

Рецензенти:

А.В. Озеран, доктор економічних наук, доцент;

М.А. Проданчук, доктор економічних наук, доцент.

Автори вміщених матеріалів висловлюють свою думку, яка не завжди збігається з позицією редакції. За зміст матеріалів відповідальність несуть автори. Матеріали подаються в авторській редакції

Е45 С.Д. Дучик, К.Л. Багрій
Екологічний виклик сучасному глобальному світу в економічному вимірі : колективна монографія / за ред. С.Д. Лучик. – Чернівці: ВІЦ «Місто», 2016. – 296 с.

Колективна монографія видається в рамках комплексного виконання науково-дослідної роботи «Організаційно-методологічні основи розвитку екологічного обліку та аудиту на підприємствах з виробництва хімічних речовин і хімічної продукції» (номер державної реєстрації 0115U003119).

Монографія розкриває економічні та екологічні імперативи розвитку суспільства, країни, регіонів, підприємств. Висвітлені теоретичні і методичні засади забезпечення екологобезпечного суспільства. Досліджена організація та методика обліку в контексті соціальної відповідальності бізнесу. Значну увагу приділено розробці концептуальних підходів до екологічного аудиту і контролю, аналізу фінансових та управлінських аспектів еколого-економічного регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Висвітлено роль екологічного менеджменту і маркетингу як інструментів забезпечення екологічної безпеки країни, регіону, підприємства.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, широкого загалу читачів, які займаються питаннями еколого-економічного розвитку суспільства.

УДК 504.03
ББК 20.18

ISBN 978-617-652-174-7

©С.Д. Лучик
©К.Л. багрій
©ЧТЕІ КНТЕУ, 2016
©ВІЦ «Місто», 2016

3.4. Контроль екологічних витрат в системі управління підприємством *(Л.Г. Столяр, к.е.н., Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ)*..... 168
Література до розділу 3.4 178

Розділ 4. ФІНАНСОВІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ 179

4.1. Концептуальні засади еколого-економічного аналізу в системі управління підприємством *(І.З. Адамова, к.е.н., доцент, Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ)* 179
Література до розділу 1.1 189

4.2. Еколого-економічний аналіз: організаційно-інформаційні аспекти *(С.В. Рилєєв, к.е.н., доцент, Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ)*..... 190
Література до розділу 4.2 198

4.3. Теоретичні засади забезпечення екологічних витрат промислових підприємств *(Ж.С. Труфіна, к.е.н., доцент, Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ)* 199
Література до розділу 4.3 207

4.4. Оцінка екологічної безпеки сільського господарства в Україні *(В.Є. Лучик, д.е.н., професор,Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ; С.Д. Лучик, д.е.н., професор, Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ; М.В. Лучик, к.е.н., Київський кооперативнийінститут бізнесу і права)*..... 208

4.2. Еколого-економічний аналіз: організаційно-інформаційні аспекти
4.2. Environmental and economic analysis in enterprise management

Важлива вимога сучасності – екологізація економіки – означає більш різнобічний, але разом з тим більш системний підхід до оточуючого людину матеріального світу, більше усвідомлення природи у житті людини [3, с. 7].

Згідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» розвиток економіки, зростання ВВП не повинні бути прямо-пропорційно пов'язаними із забрудненням довкілля та використанням природних ресурсів. Зростання показників, притаманних моделі «зеленої» економіки, зокрема соціально-відповідального та екологічно-орієнтованого бізнесу, має надати можливість створення в межах країни нових робочих місць, а посилення розширеної відповідальності бізнесу на фоні зростання екологічної свідомості населення призвести до зменшення обсягів утворення відходів, впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів та якомога більш повної утилізації та перероблення [6].

У сучасному світі збереження навколишнього середовища можливе економічними методами управління, за допомогою економічних важелів. Актуальним у даній ситуації є інтеграція у систему управління підсистем управління процесами природокористування та охорони навколишнього середовища. Одним з основних елементів цієї підсистеми є еколого-економічний аналіз (ЕЕА), як наслідок інтеграції економічного аналізу та економіки природокористування.

ЕЕА – достатньо нова галузь економічного аналізу, що набула розвитку впродовж останніх кількох десятиліть у розвинених країнах і сьогодні знаходиться на етапі свого становлення в Україні. Даний вид аналізу може охоплювати всі сторони господарської діяльності підприємства у взаємозв'язку з його природоохоронною, ресурсозберігаючою, еко-ефективною діяльністю (прямий зв'язок «підприємство – довкілля») та впливу довкілля на діяльність підприємства (зворотний зв'язок «довкілля – підприємство») [7, с. 5].

ЕЕА являє собою процес виявлення пропорційності прибутку та затрат з акцентом на зовнішні екологічні наслідки, економічні та суспільні ефекти. Еколого-економічні дослідження виступають важливою складовою оцінки впливу підприємства на оточуюче середовище. Підсумки даного аналізу застосовуються у комплексному досліджені фінансово-економічної діяльності підприємства.

Екологічний аналіз – це комплексний аналіз екологічної ситуації, який передбачає вивчення не тільки стану природних ресурсів, але й відбуваються з ними процесів в результаті антропогенного впливу [1, с. 10].

На сьогодні ЕЕА у різних формах та масштабах присутній в системі управління практично всіма підприємствами незалежно від видів діяльності та галузей національної економіки. У найпростішому випадку суб'єкт господарювання може відслідковувати динаміку екологічних платежів у певному часовому лазі або аналізувати витрати на реалізацію природоохоронних заходів. Проте найчастіше еколого-економічні дослідження присвячені вирішенню більш вузьких завдань: зниження ресурсо- або відходомісткості виробництва, характеристика еколого-

економічної ефективності технології, вирішення конкретних проблем регіону тощо. У випадку здійснення комплексного ЕЕА має місце аналіз всіх сфер діяльності з точки зору впливу на оточуюче середовище, дослідження комплексу характеристик з метою діагностики та прогнозування, розробка рекомендацій щодо природокористування тощо. Саме цей зміст і повинен бути основою сучасного розуміння поняття ЕЕА, як дослідження комплексу взаємопов'язаних характеристик різноманітних сфер функціонування виробництва. Проте цей підхід застосовується рідко та отримує все більше розповсюдження у зв'язку з потребою в оптимізації природокористування та екологізації виробництв.

Діагностика підприємств з еколого-економічних позицій стає необхідним інструментом, що дозволяє на основі наявних даних аналізувати характер діяльності та приймати обґрунтовані рішення в управлінні якістю оточуючого середовища.

Традиційно оцінка економічної ефективності природо користувальних заходів здійснюється за методикою, яка суттєво відрізняється від тих, що застосовуються для оцінки інших інвестиційних проектів. У якості основного виразу економічного ефекту природоохоронних заходів розглядається величина попередженого збитку від забруднення. Цей показник досить наближено визначається кількісно в зв'язку складності врахування інфляції, неадекватності сучасним умовам методик тощо.

Дослідження науково-методичних джерел показало, що зміст ЕЕА в цілому, полягає у системі знань, пов'язаних з:

- розкриттям тенденцій розвитку між суспільством, підприємством та оточуючим середовищем, кількісного та якісного аспектів цих відносин;

- дослідженням економічних аспектів впливу підприємства на оточуюче середовище;
- визначенням внутрішньогосподарських резервів зниження впливу підприємства на оточуюче середовище;
- визначенням фінансово-економічних результатів господарювання з врахуванням екологічних факторів [3, с. 8].

ЕЕА здійснюється за двома основними напрямами. Перший напрям передбачає виявлення масштабів, елементів і результатів діяльності підприємства, регіону, країни в цілому, що має певний вплив на довкілля (як негативний, так і позитивний), другий напрям – визначення впливу такої діяльності на формування й оцінку підсумкових показників роботи підприємства [7, с. 15].

Мета ЕЕА полягає у підготовці аналітичної інформації, необхідної для обґрунтування управлінських рішень спрямованих на зниження антропогенного навантаження на оточуюче середовище та досягнення максимальної ефективності виробництва.

Зазначена мета реалізується у процесі вирішення актуальних екологічних завдань, а саме проаналізувати:
- витрати на здійснення природоохоронної діяльності та розмірів екологічних платежів підприємства;
- економічну ефективність природоохоронних заходів;
- еколого-економічну політику підприємства;
- облікову інформацію щодо екологічних операцій [2, с. 91].

У сучасній економічній літературі виділяють п’ять складових еколого-економічного аналізу, а саме: екологічну експертизу, екологічну діагностику, екологічний ситуаційний аналіз, екологічний маркетинговий аналіз та екологічний аудит.

Досягнення ефективності ЕЕА можливе лише у тому випадку, якщо він буде функціонувати як невід'ємна частина екологзованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємства (рис. 4.2.1).

Сегменти екологізованої системи обліково-аналітичного забезпечення управління промислових підприємством	
Сегмент 1. Бухгалтерський екологічний облік	- облік природоохоронних витрат в цілому та в розрізі центрів відповідальності підприємства; - облік екологічних доходів (утилізація відходів); - облік екологічних зобов'язань та розрахунків; - облік екологічних інвестицій; - облік витрат на здійснення НДДКР тощо.
Сегмент 2. Екологізо-вана звітність	- екологізований бухгалтерський баланс; - екологізований звіт про фінансові результати; - екологізований звіт про рух грошових коштів; - звіт щодо природоохоронної діяльності підприємства-природокористувача.
Сегмент 3. Екологізована статистична звітність (навколишнє середовище)	- Звіт про охорону атмосферного повітря за 20__р., ф. № 2-ТП (повітря) (річна); - Утворення та поводження з відходами за _____ рік, ф. № 1-відходи (річна); - Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі за 20__рік, ф. № 1-екологічні витрати (річна) тощо.
Сегмент 4. Еколого-економічний аудит	- аудит економічної інформації щодо природоохоронної діяльності та операцій природокористування; - аудит екологічної безпеки підприємства; - екологічний аудит діяльності, що ліцензується; - екологічний аудит інвестиційних проектів; - аудит достовірності екологозованої бухгалтерської та статистичної звітності тощо.
Сегмент 5. Еколого-економічний аналіз	- аналіз ефективності природоохоронних витрат на природокористування; - аналіз складу, структури та динаміки еко доходів; - оцінка еколого-економічних ризиків; - аналіз складу, структури та ефективності реалізації екологічних інвестицій; - оцінка інвестиційної привабливості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт екологічного характеру

Рис. 4.2.1. Система екологізованого обліково-аналітичного забезпечення управління промисловим підприємством

Формування еколого-орієнтованої бухгалтерської (фінансової й управлінської) та статистичної звітності (з врахуванням груп відходів і операцій поводження з відходами [5]) забезпечить:

1. Виокремлення витрат на природоохоронні заходи зі складу затрат, стандартизація відображення яких дозволить користувачам звітності спів ставити інформацію щодо еколого-економічного становища різних підприємств у рамках однієї або декількох галузей діяльності.

2. Оцінку загального розміру економічної шкоди, що наноситься підприємством, яка складається із плати за забруднення навколишнього середовища та величини кредиторської екологічної заборгованості.

3. Здійснення більш повного оперативного контролю над екологічною діяльністю підприємства та достовірного обліку фінансової складової заходів екологічного спрямування.

4. Прийняття та реалізацію ефективних управлінських рішень на основі даних, скорегованих з врахуванням екологічних факторів [2, с. 93].

ЕЕА повинен здійснюватися на основі гнучкої системи комплексних критеріїв, які враховують аспекти виробничої та природоохоронної діяльності підприємства за допомогою використання всієї доступної інформації. Сформована система показників підприємства має бути розпізнавальним інструментом для визначення політики природо-користування, екологічної конкурентоспроможності та оцінки екологічного виробництва. Отримані таким чином показники мають відповідати таким сучасним вимогам, як:

- актуальність;
- зрозумілість;
- терміновість;
- простота розрахунків.

Впровадження та реалізація ефективної еколого-економічної системи аналізу на підприємстві є важливим елементом управління, яка вона дає змогу:

1. Надати об’єктивну та своєчасну інформацію про ресурсозберігаючу та природоохоронну діяльність підприємства.

2. Виявити резерви споживання вичерпних ресурсів, електроенергії та впровадити альтернативні види палева.

3. Планування та контролю природоохоронних витрати об’єкта господарювання.

4. Мінімізувати викиди шкідливих та небезпечних речовин в навколишнє середовище.

Важливим інструментом ЕЕА є система еколого-економічних показників, яка представлена сукупністю характеристик кількісно визначаючих результати функціонування та еколого-економічного стану фірми на певний момент часу.

За допомогою еколого-економічних показників дається комплексна оцінка всіх сторін діяльності підприємства, відображається стан техніки, технології, організації виробництва, праці та управління. Системний розгляд еколого-економічних показників передбачає дослідження їх ієрархії, у якій різні показники знаходяться у певній субординації та взаємозв’язку з врахуванням сфери їх дії.

На рис. 4.2.2 наведено логічний зв'язок еколого-економічних показників, що відображає взаємодію в системі «виробництво – оточуюче природне середовище», яку потрібно формувати на основі дослідження планових та звітних показників.

Рис. 4.2.2. Узагальнююча схема формування та комплексного аналізу еколого-економічних показників діяльності підприємства [4, с. 11]

ЕЕА є однією зі сфер науки та практики, що найбільш динамічно розвиваються останніми роками. Питання взаємодії суспільного виробництва з довкіллям сьогодні визначається як одна з найважливіших глобальних проблем людства, що свідчить про актуальність дослідження теоретичних та методичних аспектів еколого-економічного аналізу як інструменту забезпечення підвищення рівня екологізації виробництва, якості (екологічності) продукції, а

також покращання стану довкілля. Основними напрямками подальших наукових досліджень стануть вивчення наслідків екологічної діяльності вітчизняних підприємств, розробка механізму еколого-економічного управління підприємством, а також розробка заходів, спрямованих на стабілізацію та покращення стану навколишнього природного середовища [8, с. 118].

При впровадження ЕЕА на підприємствах важливо враховувати специфіку діяльності, розміри, інвестиційну привабливість, розмір фінансових результатів діяльності підприємства, тощо.

Звичайно впровадження ЕЕА дасть більший ефект великим підприємствам, які функціонують в таких галузях:

1. Металургійна промисловість.
2. Нафтова промисловість.
3. Гірничо-видобувна промисловість.
4. Паливно-енергетична промисловість.

На даному етапі в Україні екологічний аналіз не розповсюджений і його використовують тільки незначна кількість провідних підприємств. Але екологічний аналіз може значно збільшити позицію підприємства на ринку його фінансову і конкуренто стійкість та зберегти екологічно безпечне навколишнє середовище.

Література до розділу 4.2

1. Балдеску Е. В. Экологический анализ в системе стратегического управления природоохранной деятельностью : монограф. / Е. В. Балдеску, Н. Н. Илышева. – Саарбрюккен : LAMBERT Publishing, 2013. – 164 с.

2. Баринова Е. Е. Проблемы формирования экологозированной финансовой отчетности для целей эколого-экономичного анализа / Е. Е. Баринова // Вестн. Алтайской академ. эконом. и права. – 2014. – № 4 (36). – С. 90-93.

3. Никитин В. Н. Эколого-экономический анализ: проблемы и методика проведения : монография / В. Н. Никитин. – М. : Палеотип, 2006. – 122 с.

4. Никитин В. И. Совершенствование методики эколого-экономического анализа природоохранной деятельности предприятия : автореф. на соиск. науч. степени канд. эконом. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В. И. Никитин. – Екатеринбург, 2006. – 24 с.

5. Про затвердження переліків категорій, груп відходів і операцій поводження з відходами [Електронний ресурс] : Наказ Державної служби статистики Украйни від 23.01.2015 р. № 24. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2015/24/24_2015.htm.

6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17.

7. Теорія еколого-економічного аналізу : навч. посіб. / [Мішенін Є. В., Сотник І. М., Мішеніна Н. В., Галиця І. О.]. – Суми : Сумськ. держ. у-т, 2014. – 246 с.

8. Хвостіна І. М. Концептуальні аспекти еколого-економічного аналізу / І. М. Хвостіна, Г. О. Зелінська // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – Сер. Еконон. наук. – 2014. – №5. – Т. 2. – С. 115-119.

4.3. Теоретичні засади забезпечення екологічних витрат промислових підприємств

4.3. Theoretical aspects of providing ecological expences at the industrial enterprises

Економічна нестабільність в Україні вимагає поглиблення теоретичних і практичних доробок щодо управління підприємством в еколого-безпечному середовищі.